

ΠΡΟΟΙΜΙΟ

Η έκδοση αυτή προέκυψε στο πλαίσιο μιας προσπάθειας να προσδιορίσουμε τις άμεσες, κύριες προκλήσεις που έχει ενώπιόν της σήμερα η Κύπρος. Με τη συνδρομή εκλεκτών συνεργατών και καταξιωμένων επιστημόνων και τεχνοκρατών, και έχοντας το βλέμμα τόσο στο εσωτερικό όσο και στο εξωτερικό περιβάλλον, θελήσαμε να υποδείξουμε κινδύνους, ρίσκα και ευκαιρίες που υπάρχουν σε διάφορους τομείς πολιτικής, με στόχο την προώθηση των αναγκαίων τομών και μεταρρυθμίσεων.

Βασική μας παραδοχή είναι πως ζούμε σήμερα σε μία εποχή πολυκρίσεων και σε ένα κόσμο που αλλάζει διαρκώς, που γίνεται ολοένα και πιο σύνθετος, πιο αλληλοσυνδεμένος και πιο ανταγωνιστικός. Σε ένα τέτοιο περιβάλλον, κάθε τομέας πολιτικής που παραμένει στάσιμος καθίσταται ευάλωτος σε κρίσεις. Γι' αυτό και επιδιώξαμε, κυρίως, να επισημάνουμε σ' αυτή την έκδοση τη σημασία της οικοδόμησης οριζόντιας ανθεκτικότητας σε ένα κράτος, ειδικότερα σε ένα μικρό κράτος όπως η Κύπρος, σε μια περιοχή αστάθειας και αβεβαιότητας.

Για να ενισχύσει ένα κράτος την ανθεκτικότητά του θα πρέπει πρώτα να αναπτύξει δυνατότητες στρατηγικής προόρασης. Σε αυτόν τον τομέα, είναι κρίσιμος ο ρόλος που μπορεί να διαδραματίσουν οι ειδικοί, μέσα από τη διαμόρφωση κατάλληλων θεσμικών μηχανισμών που θα επιτρέπουν την απρόσκοπτη και συστηματική τροφοδότηση των αρμόδιων για λήψη αποφάσεων με την αναγκαία πληροφόρηση, καθώς και επεξεργασμένες προτάσεις πολιτικής.

Η οικοδόμηση ανθεκτικότητας προϋποθέτει συχνά και την προαγωγή μεγάλων μεταρρυθμιστικών πολιτικών, που αγγίζουν τα βαθύτερα αίτια ενός προβλήματος και μετασχηματίζουν δομές, θεσμούς,

αλλά και νοοτροπίες. Κι αυτό είναι που συνήθως αποτελεί το μεγαλύτερο πρόβλημα, καθώς κάτι ανάλογο συνεπάγεται, κατά κανόνα, πολιτικό κόστος. Σε αντίθεση με τη διαχείριση κρίσεων, όπου οι πολιτικοί ηγέτες μπορεί να επικαλεστούν την εμπειρία της κρίσης που ήδη βιώνουν οι πολίτες για την προώθηση αντιδημοφιλών αλλά αναγκαίων πολιτικών, στην περίπτωση της πρόληψης κρίσεων θα πρέπει οι ηγέτες να αναλάβουν προκαταβολικά το πολιτικό κόστος τού να πειστούν οι πολίτες ότι θα πρέπει να αποδεχθούν τώρα κάποιες «θυσίες», για να αποφευχθεί το ενδεχόμενο να υποστούν μεγαλύτερες «θυσίες» στο μέλλον.

Αποτελεί βασικό επιχείρημα, λοιπόν, του βιβλίου αυτού πως χρειαζόμαστε σήμερα επείγοντως αλλαγή παραδείγματος. Όχι μόνο σε επίπεδο ηγετών, που θα πρέπει να διαθέτουν την πολιτική βούληση να σταθούν απέναντι στο πλήθος προκειμένου να υποδείξουν τον δρόμο του δημόσιου ή του εθνικού συμφέροντος, ανεξαρτήτως πολιτικού κόστους, αλλά και σε επίπεδο πολιτών, που θα πρέπει να είναι σε θέση να κάνουν πιο ενημερωμένες και ορθολογικές επιλογές, με αίσθημα ατομικής ευθύνης έναντι του κοινού καλού. Αυτό, εν τέλει, έχει να κάνει, βεβαίως, με την ευρύτερη πολιτική κουλτούρα σε μια κοινωνία.

Υπό το πιο πάνω πρίσμα, εξαιρετικά σημαντικός μπορεί να αποδειχθεί ο ρόλος των δεξαμενών σκέψης. Οι δεξαμενές σκέψης μπορεί κατεξοχήν να λειτουργήσουν, αφενός ως γέφυρα ανάμεσα στην επιστημονική και στην πολιτική κοινότητα, συμβάλλοντας στη δημιουργία προϋποθέσεων για την ανάπτυξη δυνατοτήτων στρατηγικής προόρασης, αφετέρου δε, μπορεί να συμβάλουν στην προαγωγή μιας νέας πολιτικής κουλτούρας που θα αναδεικνύει νέα πρότυπα. Με την έκδοση του βιβλίου αυτού ευελπιστούμε, ως Ινστιτούτο Μελετών Πολιτικής και Δημοκρατίας, να συμβάλουμε προς αυτή την κατεύθυνση.

Στόχος της εκδοτικής αυτής προσπάθειας, σε κάθε περίπτωση, είναι να απευθυνθούμε, όχι μόνο σε ειδικούς και υπεύθυνους χάραξης

ΠΡΟΟΙΜΙΟ

πολιτικής, αλλά και στο ευρύτερο κοινό. Γι' αυτό και τα κείμενα των παρεμβάσεων είναι σύντομα και γραμμένα με τρόπο εύληπτο, ενώ τα εισαγωγικά και επιλογικά κείμενα, επιχειρούν –με τρόπο ευσύνοπτο και απλό– να θέσουν ένα γενικό ερμηνευτικό πλαίσιο, μέσα στο οποίο γίνεται ευκόλως κατανοητό το βασικό επιχείρημα του βιβλίου.

Βασική μας επιδίωξη, άλλωστε, ήταν ευθύς εξαρχής το βιβλίο αυτό να μπορεί να διαβαστεί από όσο το δυνατόν περισσότερους πολίτες χωρίς εξειδικευμένη γνώση του αντικειμένου. Χωρίς αμφιβολία, άλλωστε, η αποφυγή μελλοντικών κρίσεων εξαρτάται, σε σημαντικό βαθμό, απ' αυτούς.

*Χριστόφορος Φωκαΐδης,
Κωνσταντίνος Αδαμίδης
Λευκωσία, 12 Απριλίου 2024*

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Ευχαριστούμε θερμά όλες και όλους τους εκλεκτούς συνεργάτες και συνεργάτιδες που συμμετείχαν με παρεμβάσεις τους σε αυτή την έκδοση. Χωρίς τη δική τους πρόθυμη στήριξη και αγαστή συνεργασία, η έκδοση του βιβλίου αυτού δεν θα γινόταν κατορθωτή. Ένα μεγάλο ευχαριστώ οφείλουμε επίσης και στο προσωπικό του Ινστιτούτου για τη συμβολή του στη διαδικασία της επιμέλειας του βιβλίου. Νοείται, βεβαίως, ότι τα οποιαδήποτε λάθη ή παραλείψεις βαρύνουν αποκλειστικά τους επιμελητές της έκδοσης.

Θα ήταν παράλειψη αν δεν εκφράζαμε, τέλος, τις ειλικρινείς μας ευχαριστίες στον εκδοτικό οίκο Hippasus για την άρτια συνεργασία και τη συνδρομή του στην πρώτη αυτή εκδοτική προσπάθεια του Ινστιτούτου.

Χριστόφορος Φωκαΐδης, Κωνσταντίνος Αδαμίδης

ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΕΣ ΕΚΔΟΣΗΣ

Σύντομα Βιογραφικά Σημειώματα

Αλέξανδρος Αποστολίδης

Ο Αλέξανδρος Αποστολίδης είναι ερευνητής στο Cambridge Centre for Alternative Finance και στο Ευρωπαϊκό Πανεπιστήμιο Κύπρου. Διετέλεσε αξιωματούχος Οικονομικών και Ε.Ε. στη Βρετανική Ύπατη Αρμοστεία στη Λευκωσία μέχρι τον Δεκέμβριο του 2020. Είναι Ανώτερος Ερευνητικός Εταίρος του Ινστιτούτου Μελετών Πολιτικής και Δημοκρατίας.

Ανδρέας Πενταράς

Ο Ανδρέας Πενταράς διετέλεσε Διοικητής της Κυπριακής Υπηρεσίας Πληροφοριών (2013-2015). Αφυπηρέτησε από την Εθνική Φρουρά με τον βαθμό του Αντιστράτηγου το 2012. Είναι Ειδικός Σύμβουλος του Ινστιτούτου Μελετών Πολιτικής και Δημοκρατίας.

Γαβριήλ Χαρίτος

Ο Δρ Γαβριήλ Χαρίτος είναι Ανώτερος Αναλυτής του Ινστιτούτου Μελετών Πολιτικής και Δημοκρατίας και ερευνητής του ΕΛΙΑΜΕΠ. Διδάσκει Ιστορία των Πολιτικών Σχέσεων Κύπρου-Ελλάδας-Ισραήλ στο ισραηλινό Ben Gurion University of the Negev και στο Πάντειο Πανεπιστήμιο.

Γιώργος Μπούστρας

Ο Γιώργος Μπούστρας είναι Καθηγητής Εκτίμησης Κινδύνου στο Ευρωπαϊκό Πανεπιστήμιο Κύπρου, Διευθυντής του CERIDES – Excellence in Innovation and Technology και Επισκέπτης Ερευνητής στο Εθνικό Αστεροσκοπείο Αθηνών. Είναι Μέλος του Δ.Σ. του Ινστιτούτου Μελετών Πολιτικής και Δημοκρατίας.

Δέσποινα Κοχλιού

Η Δέσποινα Κοχλιού είναι Επίκουρη Καθηγήτρια Κοινωνικής Εργασίας στο Πανεπιστήμιο Λευκωσίας. Διαθέτει εκτενή ερευνητική, ακαδημαϊκή και επαγγελματική εμπειρία. Τα ερευνητικά της ενδιαφέροντα είναι η διοίκηση και η οργάνωση κοινωνικών υπηρεσιών, καθώς και ο σχεδιασμός και η διαχείριση κοινωνικής πολιτικής.

Ζωή-Δωροθέα Πανά

Η Ζωή-Δωροθέα Πανά είναι Επίκουρη Καθηγήτρια στην Ιατρική Σχολή του Ευρωπαϊκού Πανεπιστημίου Κύπρου. Διατέλεσε Μέλος της Εθνικής Επιστημονικής Επιτροπής COVID-19 στο Υπουργείο Υγείας της Κυπριακής Δημοκρατίας.

Ιωάννης Ν. Γρηγοριάδης

Ο Ιωάννης Ν. Γρηγοριάδης είναι Αναπληρωτής Καθηγητής και Κάτοχος Έδρας Jean Monnet του Τμήματος Πολιτικής Επιστήμης και Δημόσιας Διοίκησης του Πανεπιστημίου Bilkent στην Άγκυρα. Είναι Κύριος Ερευνητής και Επικεφαλής του Προγράμματος Τουρκίας του Ελληνικού Ιδρύματος Ευρωπαϊκής και Εξωτερικής Πολιτικής (ΕΛΙΑΜΕΠ). Είναι Ανώτερος Ερευνητικός Εταίρος του Ινστιτούτου Μελετών Πολιτικής και Δημοκρατίας.

Κυριάκος Κόκκινος

Ο Κυριάκος Κόκκινος διετέλεσε Υφυπουργός Παρά τω Προέδρω για την Έρευνα, Καινοτομία και Ψηφιακή Πολιτική, και ως Επικεφαλής Επιστήμονας της Κυπριακής Δημοκρατίας. Έχει ευρύ πεδίο επαγγελματικής εμπειρίας σε επιτελικές θέσεις σε διεθνείς κολοσσούς, όπως η IBM Europe (Εκτελεστικός Διευθυντής & Συνεταίρος) και η PwC (Εκτελεστικός Διευθυντής). Υπηρέτησε και υπηρετεί σε αριθμό Δ.Σ. μεγάλων οργανισμών. Είναι αποδέκτης πολλών τιμητικών βραβείων και διακρίσεων επαγγελματικής αριστείας.

Κωνσταντίνος Αδαμίδης

Ο Κωνσταντίνος Αδαμίδης είναι Αναπληρωτής Καθηγητής Διεθνών Σχέσεων και Αναπληρωτής Πρόεδρος του Τμήματος Πολιτικής και Διακυβέρνησης στο Πανεπιστήμιο Λευκωσίας (UNIC), όπου εκτελεί και καθήκοντα Διευθυντή της Διπλωματικής Ακαδημίας. Είναι επίσης ο Διευθυντής του Ινστιτούτου Μελετών Πολιτικής και Δημοκρατίας.

Κωνσταντίνος Πετρίδης

Ο Κωνσταντίνος Πετρίδης έχει υπηρετήσει ως Υπουργός Οικονομικών της Κυπριακής Δημοκρατίας (2019-2023), ενώ έχει επίσης διατελέσει Υπουργός Εσωτερικών (2017-2019) και Υφυπουργός Παρά τω Προέδρω (2013-2017).

Κωνσταντίνος Φίλης

Ο Κωνσταντίνος Φίλης είναι Αναπληρωτής Καθηγητής του Αμερικανικού Κολλεγίου Ελλάδας. Είναι Διευθυντής του Ινστιτούτου Διεθνών Υποθέσεων, επιστημονικός συνεργάτης του Κέντρου Σχεδιασμού Εξωτερικής Πολιτικής (ΚΕ.Σ.Ε.Π.) του Υπουργείου Εξωτερικών και μέλος του Εθνικού Συμβουλίου Εξωτερικής Πολιτικής. Είναι Ανώτερος Ερευνητικός Εταίρος και Μέλος του Επιστημονικού Συμβουλίου του Ινστιτούτου Μελετών Πολιτικής και Δημοκρατίας.

Κωνσταντίνος Χατζηστάσου

Ο Κωνσταντίνος Χατζηστάσου είναι Αναπληρωτής Καθηγητής στο Τμήμα Μηχανολογίας του Πανεπιστημίου Λευκωσίας. Είναι ιδρυτής του Marine & Carbon Lab, το οποίο διεξάγει έρευνα για το θαλάσσιο περιβάλλον και τους ενεργειακούς πόρους. Είναι Ανώτερος Ερευνητικός Εταίρος του Ινστιτούτου Μελετών Πολιτικής και Δημοκρατίας.

Μιχάλης Κοντός

Ο Μιχάλης Κοντός είναι Επίκουρος Καθηγητής στο Τμήμα Πολιτικής και Διακυβέρνησης του Πανεπιστημίου Λευκωσίας. Είναι συντονιστής του μεταπτυχιακού προγράμματος στις Διεθνείς Σχέσεις και Σπουδές Ανατολικής Μεσογείου. Είναι επίσης μέλος της Συντονιστικής Επιτροπής του Ακαδημαϊκού Δικτύου Μαύρης Θάλασσας και Ανατολικής Μεσογείου (BSEMAN) και της συντακτικής ομάδας του περιοδικού The Black Sea and Eastern Mediterranean Review (BSEMR).

Νεόφυτος Λοϊζίδης

Ο Νεόφυτος Λοϊζίδης είναι Καθηγητής στην Ανάλυση Διεθνών Συγκρούσεων στο Πανεπιστήμιο του Warwick στο Ηνωμένο Βασίλειο. Έχει υπηρετήσει ως σύμβουλος σε διάφορες κυβερνήσεις και διεθνείς οργανισμούς, συμπεριλαμβανομένου του Συμβουλίου της Ευρώπης. Είναι Ανώτερος Ερευνητικός Εταίρος και Μέλος του Επιστημονικού Συμβουλίου του Ινστιτούτου Μελετών Πολιτικής και Δημοκρατίας.

Νικήτας Ε. Χατζημιχαήλ

Ο Νικήτας Χατζημιχαήλ είναι Καθηγητής Ιδιωτικού Δικαίου, Συγκριτικού Δικαίου και Ιστορίας Δικαίου στο Τμήμα Νομικής και Αναπληρωτής Κοσμήτορας της Σχολής Κοινωνικών Επιστημών και Επιστημών της Αγωγής του Πανεπιστημίου Κύπρου. Είναι Ανώτερος Ερευνητικός Εταίρος και Μέλος του Επιστημονικού Συμβουλίου του Ινστιτούτου Μελετών Πολιτικής και Δημοκρατίας.

Νικόλαος Στέλγιας

Ο Νικόλαος Στέλγιας είναι ιστορικός, συγγραφέας, ερευνητής και δημοσιογράφος. Υπήρξε συνεργάτης και ερευνητής του Ινστιτούτου Μέσων Ενημέρωσης του Πανεπιστημίου Λευκωσίας και δραστηριοποιείται στον χώρο της δημοσιογραφίας. Είναι Ανώτερος Αναλυτής του Ινστιτούτου Μελετών Πολιτικής και Δημοκρατίας.

Οδυσσέας Χρίστου

Ο Οδυσσέας Χρίστου είναι Επίκουρος Καθηγητής Διακυβέρνησης, Διεθνούς Δικαίου και Διεθνών Σχέσεων στο Τμήμα Νομικής του Πανεπιστημίου Λευκωσίας. Υπηρέτησε στο Συμβούλιο Ενεργειακής Στρατηγικής της Κύπρου (2014-2018). Είναι Ανώτερος Ερευνητικός Εταίρος και Μέλος του Επιστημονικού Συμβουλίου του Ινστιτούτου Μελετών Πολιτικής και Δημοκρατίας.

Παναγιώτης Ι. Τσάκωνας

Ο Παναγιώτης Τσάκωνας είναι Καθηγητής Διεθνών Σχέσεων, Σπουδών Ασφάλειας και Ανάλυσης Εξωτερικής Πολιτικής στο Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Δημόσιας Διοίκησης του Πανεπιστημίου Αθηνών, και επικεφαλής του «Προγράμματος Εξωτερικής Πολιτικής και Ασφάλειας» στο Ελληνικό Ίδρυμα Ευρωπαϊκής και Εξωτερικής Πολιτικής (ΕΛΙΑΜΕΠ). Είναι Ανώτερος Ερευνητικός Εταίρος και Μέλος του Επιστημονικού Συμβουλίου του Ινστιτούτου Μελετών Πολιτικής και Δημοκρατίας.

Πάρις Φωκαΐδης

Ο Πάρις Φωκαΐδης είναι Αναπληρωτής Καθηγητής στη Σχολή Μηχανικών του Πανεπιστημίου Frederick. Είναι ακαδημαϊκός επιβλέπων της ερευνητικής ομάδας για την Αειφόρο Ενέργεια στο Πανεπιστήμιο Frederick. Είναι Ανώτερος Ερευνητικός Εταίρος του Ινστιτούτου Μελετών Πολιτικής και Δημοκρατίας.

Παύλος Ι. Κοκτσίδης

Ο Δρ Παύλος Ι. Κοκτσίδης είναι Ειδικός Επιστήμονας και διδάσκει Εξωτερική Πολιτική, Διεθνείς Σχέσεις και Σπουδές Συγκρούσεων στο Τμήμα Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών του Πανεπιστημίου Κύπρου. Είναι Ερευνητικός Εταίρος του Ινστιτούτου Μελετών Πολιτικής και Δημοκρατίας.

Ρεβέκκα Παιδή

Η Ρεβέκκα Παιδή είναι Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Διεθνών Σχέσεων στο Πανεπιστήμιο Μακεδονίας. Η τεχνογνωσία της βρίσκεται στους τομείς των Διεθνών Σχέσεων Μικρών Κρατών, των Διεθνών Σχέσεων της Ε.Ε. και των Διεθνών Σχέσεων στην Ανατολική Μεσόγειο. Ανάμεσα σε άλλα είναι μέλος του Δ.Σ. του European International Studies Association και Ανώτερη Ερευνητική Εταίρος του Ινστιτούτου Μελετών Πολιτικής και Δημοκρατίας.

Τριαντάφυλλος Καρατράντος

Ο Τριαντάφυλλος Καρατράντος είναι Διδάκτωρ ευρωπαϊκής ασφάλειας και νέων απειλών του Πανεπιστημίου Αιγαίου. Είναι Κύριος Ερευνητής στο ΕΛΙΑΜΕΠ και Ανώτερος Ερευνητικός Εταίρος στο Ινστιτούτο Μελετών Πολιτικής και Δημοκρατίας. Είναι μέλος της Συμβουλευτικής Ομάδας Ερευνητών Υψηλού Επιπέδου της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την πρόληψη της ριζοσπαστικοποίησης και την αντιμετώπιση του βίαιου εξτρεμισμού, και Σύμβουλος Πολιτικών Ασφάλειας του Έλληνα Υπουργού Επικρατείας.

Χριστίνα Χατζησωτηρίου

Η Χριστίνα Χατζησωτηρίου είναι Αναπληρώτρια Καθηγήτρια στη Διαπολιτισμική Εκπαίδευση στο Τμήμα Παιδαγωγικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Λευκωσίας. Είναι μέλος του Διοικητικού Συμβουλίου και του Επιστημονικού Συμβουλίου του Ινστιτούτου Μελετών Πολιτικής και Δημοκρατίας.

Χριστόφορος Φωκαΐδης

Ο Χριστόφορος Φωκαΐδης είναι ιδρυτής και πρόεδρος του Ινστιτούτου Μελετών Πολιτικής και Δημοκρατίας. Έχει διατελέσει Υπουργός Άμυνας της Κυπριακής Δημοκρατίας (2014-2018). Είναι Διδάκτωρ Συγκριτικής Πολιτικής και Διακυβέρνησης του Πανεπιστημίου του Kent στο Ηνωμένο Βασίλειο και σήμερα Επίκουρος Καθηγητής (Adj.) στο Ευρωπαϊκό Πανεπιστήμιο Κύπρου.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Χριστόφορος Φωκαΐδης, Κωνσταντίνος Αδαμίδης

1. Από τις κρίσεις στις πολυκρίσεις

Η έννοια της «κρίσης» έχει μπει για τα καλά στη ζωή μας τα τελευταία χρόνια. Για όσους και όσες ανήκουν ειδικά στη Γενιά Z, η «κρίση» έχει καταστεί μάλλον κανονικότητα. Από τη χρηματοπιστωτική κρίση του 2008, μέχρι την ανάδυση της τρομοκρατίας του ισλαμικού κράτους και των «μοναχικών λύκων», και από την κλιματική κρίση μέχρι την πανδημία του κορωνοϊού, τη μετανάστευση, την ενεργειακή κρίση και τις συνεχιζόμενες πολεμικές συγκρούσεις σε Ουκρανία και Γάζα, οι νέοι της Γενιάς Z βιώνουν την κρίση ως μία αέναη πραγματικότητα. Όχι τυχαία, το διεθνούς κύρους βρετανικό Λεξικό Collins επέλεξε τον όρο *permacrisis* (μονιμοκρίση) ως τη λέξη της χρονιάς για το έτος 2022.¹

Αν, ωστόσο, ο νεολογισμός «μονιμοκρίση» αποτυπώνει πράγματι για τους περισσότερους μια βιωματική κατάσταση που προσλαμβάνεται ως «εκτεταμένη περίοδος αστάθειας και ανασφάλειας»,² η προσπάθεια να συγκεκριμενοποιηθούν οι προσδιοριστικοί παράγοντες της νέας αυτής τάξης πραγμάτων εξακολουθεί να προκαλεί διαφωνίες ανάμεσα στην επιστημονική κοινότητα. Ορισμένοι κάνουν λόγο για μια έννοια κενή περιεχομένου, εκτιμώντας ότι, τόσο στο

¹ Βλ. «A year of permacrisis», 1 Νοεμβρίου 2022, στο <https://blog.collinsdictionary.com/language-lovers/a-year-of-permacrisis/>.

² Βλ. Διαδικτυακή έκδοση Collins Dictionary, <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/permacrisis>.

πρόσφατο όσο και στο απώτερο παρελθόν, εκδηλώνονταν επίσης ταυτόχρονες κρίσεις –αυτό δηλαδή που σήμερα ορίζεται και ως φαινόμενο των «πολυκρίσεων».

Αξίζει, πάντως, να σημειωθεί πως ο όρος «πολυκρίση» είχε χρησιμοποιηθεί για πρώτη φορά από τον Γάλλο διανοούμενο Edgar Morin πριν από δύομιση δεκαετίες, σε βιβλίο που συνέγραψε με την Anne Brigitte Kern, με τίτλο «Μητέρα Γη: Ένα Μανιφέστο για τη Νέα Χιλιετία». Στο βιβλίο αυτό οι συγγραφείς επισήμαιναν πως το μεγαλύτερο πρόβλημα της εποχής δεν ήταν μία συγκεκριμένη απειλή, αλλά «η περιπλοκότητα προβλημάτων, ανταγωνισμών, κρίσεων, ανεξέλεγκτων διαδικασιών και η γενική κρίση του πλανήτη».³ Εκείνο, βεβαίως, που έχει μεγαλύτερη σημασία δεν είναι το πόσο προφητική υπήρξε αυτή η εκτίμηση, ούτε αν το φαινόμενο των πολυκρίσεων δεν είναι τελικά τόσο καινούριο όσο, τουλάχιστον, νομίζουμε. Το κρίσιμο ερώτημα είναι αν οι πολυκρίσεις σήμερα είναι ουσιαδώς διαφορετικές απ' ό,τι στο παρελθόν. Κι αυτό, γιατί αν έτσι έχουν τα πράγματα, τότε διαφορετική θα πρέπει να είναι και η αντιμετώπισή τους.

Ο ιστορικός του Πανεπιστημίου Columbia Adam Tooze, αν και αποδέχεται πως δεν πρόκειται για ένα φαινόμενο ολότελα καινούριο, υποδεικνύει πως η αντίληψη ότι τα μελλοντικά μας προβλήματα θα είναι τα ίδια με αυτά 50 χρόνια πριν, ισοδυναμεί με αποτυχία «να κατανοήσουμε την ταχύτητα και την κλίμακα του ιστορικού μετασχηματισμού που λαμβάνει χώρα».⁴ Είναι ακριβώς αυτή η ταχύτητα και η κλίμακα με την οποία ο κόσμος καθίσταται σήμερα ολοένα και περισσότερο αλληλοσυνδεμένος, που έχουν ως αποτέλεσμα το μέγεθος των πολυκρίσεων να είναι μεγαλύτερο από το άθροισμα των επιμέρους κρίσεων

³ Βλ. Edgar Morin and Anne Brigitte Kern, *Homeland earth: A manifesto for the new millennium (Advances in systems theory, complexity and the human sciences)*, (Cresskill, N.J: Hampton Press, 1999), σ.74.

⁴ Βλ. Adam Tooze, «Welcome to the world of the polycrisis», *Financial Times*, 28 Οκτωβρίου 2022, στο <https://www.ft.com/content/498398e7-11b1-494b-9cd3-6d669dc3de33>.

που τις συναποτελούν, καθώς οι αποσταθεροποιητικές δυναμικές που εκδηλώνονται αλληλεπιδρούν και ανατροφοδοτούν τις εστίες των κρίσεων –ή και συντείνουν ακόμα στην παραγωγή νέων κρίσεων.

Αξίζει να σημειωθεί, πάντως, ότι ο τέως Πρόεδρος της Ευρωπαϊκής Επιτροπής Jean-Claude Juncker είχε από νωρίς επισημάνει την αλληλεπίδραση αυτή ανάμεσα σε διάφορες κρίσεις που εξελίσσονται ταυτόχρονα. Αναφερόμενος στην έννοια της πολυκρίσης, ως μιας λέξης ελληνικής «καταγωγής», υποδείκνυε χαρακτηριστικά, σε ομιλία του τον Ιούνιο του 2016 στην Αθήνα, πως «οι διάφορες προκλήσεις που έχουμε ενώπιόν μας, από τις απειλές ασφάλειας στη γειτονιά μας, την προσφυγική κρίση και το βρετανικό δημοψήφισμα, δεν έχουν απλώς εμφανιστεί την ίδια στιγμή, αλλά τροφοδοτεί η μια την άλλη, δημιουργώντας ένα αίσθημα αμφιβολίας και αβεβαιότητας στα μυαλά των ανθρώπων».⁵

Το νέο αυτό φαινόμενο των πολυκρίσεων, όμως, έχει αντανάκλαση και σε επίπεδο πολιτικών στάσεων και πολιτικής συμπεριφοράς. Καθώς το έθνος-κράτος μοιάζει ανήμπορο να διαχειριστεί τις καινοφανείς προκλήσεις που εκπηγάζουν από την παγκοσμιοποίηση της οικονομίας, για παράδειγμα, ή την κλιματική αλλαγή, τη διεθνή τρομοκρατία και τις κυβερνοαπειλές, η εμπιστοσύνη των πολιτών προς το κράτος μειώνεται, και, κατά συνέπεια, μειώνεται και η εμπιστοσύνη προς τους πολιτικούς ηγέτες, που παρουσιάζονται αδύναμοι να εγγυηθούν την προσωπική τους ασφάλεια και ευημερία. Από την άλλη, μέσα σ' αυτό το περιβάλλον, οι ίδιοι οι ηγέτες, αν και συχνά γνωρίζουν ότι οι πλείστες των λύσεων βρίσκονται έξω από το πλαίσιο του έθνους-κράτους, υποκύπτουν στην πίεση του λαϊκίστικου εθνικισμού και στρέφονται

⁵ Βλ. Ομιλία Προέδρου Ευρωπαϊκής Επιτροπής Jean-Claude Juncker στην Ετήσια Γενική Συνέλευση του Ελληνικού Συνδέσμου Επιχειρήσεων και Βιομηχανιών (ΣΕΒ), 16 Ιουνίου 2016, Αθήνα, στο https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/el/SPEECH_16_2293.

στη ρητορική της εσωστρέφειας και της μισαλλοδοξίας, επενδύοντας στον φόβο που αισθάνονται οι πολίτες απέναντι στις νέες προκλήσεις.

Προς την κατεύθυνση αυτή συντείνουν, βεβαίως, και μία σειρά άλλων παραγόντων, όπως η προσαρμογή της πολιτικής επικοινωνίας στις επιταγές της νέας γραμματικής που επιβάλλει η λειτουργία των μέσων κοινωνικής δικτύωσης, η ενίσχυση της κοινωνικής και πολιτικής πόλωσης, η υποχώρηση των παραδοσιακών ιδεολογιών, η απαξίωση των παραδοσιακών κομμάτων, καθώς και η διεύρυνση των κοινωνικών ανισοτήτων, αλλά και η μετατόπιση αξιών στις δυτικές κοινωνίες που αναδεικνύει ως κυρίαρχα ζητήματα αυτά που έχουν να κάνουν με την ταυτότητα.

Μέσα σ' αυτό το πολιτικό και κοινωνικό συγκείμενο, αυτό που συχνά μπορεί κανείς να παρατηρήσει είναι η δημιουργία ενός φαύλου κύκλου ανάμεσα στην ανασφάλεια που αισθάνονται οι πολίτες έναντι των νέων προκλήσεων, και στην αδυναμία των ηγετών να εγκύψουν στα βαθύτερα αίτια των προκλήσεων αυτών και να προωθήσουν μετασχηματιστικές πολιτικές που θα μπορούσαν να οδηγήσουν στην αποτελεσματική τους αντιμετώπιση. Οι πολίτες, που εσωτερικεύουν πια το φαινόμενο των πολυκρίσεων ως μια νέα κανονικότητα, παρουσιάζονται συνήθως απρόθυμοι να υποστούν τις όποιες «θυσίες» θα συνεπαγόταν η αποδοχή τομών και μεταρρυθμίσεων, με την επίκληση ότι κάτι τέτοιο θα μπορούσε να αποτρέψει μελλοντικές κρίσεις, ενώ οι ηγέτες παρουσιάζονται απρόθυμοι, με τη σειρά τους, να αναλάβουν το πολιτικό κόστος που θα συνεπαγόταν η προσπάθεια να πείσουν τους πολίτες να δεχθούν ανάλογες μεταρρυθμιστικές πολιτικές.

Υπ' αυτές τις συνθήκες, δεν αποτελεί έκπληξη το γεγονός ότι η κυρίαρχη αντίληψη ως προς την αντιμετώπιση των κρίσεων παραμένει προσκολλημένη στο παραδοσιακό μοντέλο της διαχείρισης. Με άλλα λόγια, ενώ η πραγματικότητα των πολυκρίσεων υποδεικνύει την ανάγκη στρατηγικής προόρασης και μετασχηματιστικών πολιτικών για

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

αποτροπή κρίσεων, η επικέντρωσή μας εξακολουθεί να βρίσκεται στο πώς καλύτερα θα διαχειριστούμε τις κρίσεις, όταν και εφόσον αυτές ξεσπάσουν.

Στην έκδοση αυτή επιχειρούμε να υποδείξουμε την ανάγκη ακριβώς για αλλαγή παραδείγματος. Στρέφοντας την προσοχή μας στην περίπτωση της Κύπρου, επισημαίνουμε πως η αντιμετώπιση των μεγάλων προκλήσεων που έχουμε σήμερα ενώπιόν μας, προϋποθέτουν σημαντικές τομές και μεταρρυθμίσεις, ή ακόμα και αλλαγή στρατηγικής κατεύθυνσης σε συγκεκριμένους τομείς. Επιδίωξή μας είναι, αφενός, να σταχυολογήσουμε, με τη συνδρομή 24 συνεργατών, τις κυριότερες άμεσες προκλήσεις που αντιμετωπίζει η χώρα, έχοντας πάντα το βλέμμα στο εξωτερικό περιβάλλον, και, αφετέρου, να σκιαγραφήσουμε ένα γενικό πλαίσιο αναφοράς για τις αναγκαίες μετασχηματιστικές πολιτικές που θα πρέπει, κατά την άποψή μας, να υιοθετηθούν από πλευράς πολιτείας.

Για να γίνει καλύτερα κατανοητή η ανάγκη αυτή για αλλαγή παραδείγματος, στο εισαγωγικό αυτό κεφάλαιο του βιβλίου θέτουμε εν συντομία ένα γενικότερο ερμηνευτικό πλαίσιο ως προς τη νέα πραγματικότητα που διαμορφώνει η μετάβαση στην εποχή των πολυκρίσεων και, στη συνέχεια, επικεντρωνόμενοι στην περίπτωση της Κύπρου, επιχειρούμε μια σύντομη επισκόπηση του πώς αναπτύχθηκε αρχικά και πώς διαμορφώνεται σήμερα το πολιτικό και επιχειρησιακό τοπίο σε ό,τι αφορά τη διαχείριση κρίσεων, υποδεικνύοντας την ανάγκη για διαμόρφωση προϋποθέσεων στρατηγικής προόρασης, μέσα από τη δημιουργία κατάλληλων μηχανισμών και την αξιοποίηση της επιστημονικής γνώσης και εμπειρογνωμοσύνης.

Η έκδοση ολοκληρώνεται με ένα επιλογικό κεφάλαιο, στο οποίο συγκεφαλαιώνουμε τις μεγαλύτερες γεωπολιτικές και κοινωνικοοικονομικές προκλήσεις που αντιμετωπίζει η Κύπρος, προσδιορίζοντας, παράλληλα, ορισμένους κύριους άξονες μετασχηματιστικών πολιτικών

που μπορεί να συμβάλουν σημαντικά στην οικοδόμηση οριζόντιας ανθεκτικότητας σε ένα κόσμο πολυκρίσεων, υποδεικνύοντας ταυτόχρονα την ανάγκη για μετάβαση, από το παράδειγμα της διαχείρισης, στο παράδειγμα της πρόληψης κρίσεων. Σε ένα καταληκτικό κείμενο, εν είδει επιμέτρου, επισημαίνουμε, τέλος, πως η εμπιστοσύνη προς τους πολιτικούς θεσμούς αποτελεί καθοριστικό παράγοντα για την ανθεκτικότητα ενός κράτους έναντι μελλοντικών κρίσεων.

Οι 24 θεματικές ενότητες που έχουν περιληφθεί στο πλαίσιο αυτής της έκδοσης, υπό τη μορφή ερωταπαντήσεων, δεν εξαντλούν, ασφαλώς, το σύνολο των προκλήσεων που αντιμετωπίζει η Κύπρος. Συνιστούν, ωστόσο, ένα αρκούντως περιεκτικό πλαίσιο, επί του οποίου μπορεί να αναπτυχθεί ένας παραγωγικός δημόσιος διάλογος, με στόχο να αναδειχθούν κρίσιμα ζητήματα που έχουν να κάνουν με το μέλλον της χώρας και, κυρίως, με το πώς μπορεί να αποφευχθούν μελλοντικές κρίσεις – ή έστω με το πώς μπορεί να αποτραπεί το ενδεχόμενο μελλοντικών κρίσεων να εξελιχθούν σε καταστροφές.

2. Διαχείριση κρίσεων: Η περίπτωση της Κύπρου

Για να γίνει κατανοητή η ανάγκη επαναπροσδιορισμού της προσέγγισης γύρω από την έννοια της διαχείρισης κρίσεων, είναι αναγκαίο, καταρχάς, να ορίσουμε σε γενικές γραμμές τι συνιστά κρίση. Κρίση, λοιπόν, θα μπορούσαμε να πούμε γενικά μια αναπάντεχη κατάσταση που συνιστά «εκτροπή από την κανονικότητα των πραγμάτων»,⁶ ενώ μπορεί, επίσης, να επιφέρει «μια μεγάλη επιζήμια αλλαγή στο κοινωνικό σύστημα».⁷

⁶ Βλ. Robert Jervis, «Complexity and the analysis of political and social life», *Political Science Quarterly*, Τομ.112, Αρ.4, 1997, 569-593.

⁷ Βλ. Sylvia Walby, *Crisis* (Cambridge: Polity Press, 2015), σ. 14.

Κρίσιμο χαρακτηριστικό των κρίσεων, στο οποίο συγκλίνουν οι αναλυτές, είναι η στενότητα χρόνου και οι συνθήκες πίεσης μέσα στις οποίες εκείνοι που χειρίζονται τις κρίσεις θα πρέπει να λάβουν αποφάσεις.⁸ Είναι, συνεπώς, επάναγκες, για να διασφαλιστεί η αποτελεσματική διαχείριση των κρίσεων, να έχει προηγηθεί η κατάλληλη προετοιμασία και η επένδυση στον σχεδιασμό και στη δημιουργία μηχανισμών υποστήριξης κατά τη διάρκεια της κρίσης.⁹

Η πολυποικιλότητα των κρίσεων και, κυρίως, η σύνθετη φύση με την οποία πολλές φορές εμφανίζονται, οδήγησε ήδη από τις αρχές του 21ου αιώνα στην ανάληψη προσπαθειών, τόσο σε επίπεδο κρατών, όσο και σε επίπεδο διεθνών οργανισμών, προς την κατεύθυνση της ανάπτυξης ολιστικών πολιτικών ως προς τη διαχείριση κρίσεων. Είναι ενδεικτικό το ότι μια σειρά από διαφορετικές ορολογίες έχουν επινοηθεί για να περιγράψουν αυτή την ανάγκη, όπως, για παράδειγμα, η «συνολική προσέγγιση» (comprehensive approach), η «ολοκληρωμένη προσέγγιση» (integrated approach) ή η προσέγγιση «του συνόλου της διοίκησης» (WGA-whole of government approach).¹⁰ Η ολιστική αυτή λογική ως προς τη διαχείριση κρίσεων παίρνει τη μορφή, γενικά, της συνεργασίας, αφενός, μεταξύ κρατών αλλά και, αφετέρου, μεταξύ διαφορετικών υπηρεσιών σε εθνικό επίπεδο –ειδικότερα ανάμεσα στον πολιτικό και στον στρατιωτικό μηχανισμό ενός κράτους (CIMIC).¹¹

⁸ Βλ. Θάνος Π. Ντόκος και Παναγιώτης Ι. Τσάκωνας, *Ο δρόμος είναι τα βήματά μας: Οδικός χάρτης Εθνικής Ασφάλειας για την Ελλάδα του μέλλοντος*, (Αθήνα: Εκδόσεις Σιδέρης, 2021), σ.49.

⁹ Βλ. Νικόλας Παπαναστασόπουλος, *Η διαχείριση κρίσεων στην ελληνική εξωτερική και αμυντική πολιτική: Η περίπτωση της κρίσης των Ιμίων*, (Αθήνα: Εκδόσεις Σιδέρης, 2015), σ.169.

¹⁰ Βλ. Marenne Jansen και Eric-Hans Kramer, «The Future of the Comprehensive Approach as a Strategy for Intervention», στο Eric-Hans Kramer και Tine Molendijk, *Violence in Extreme Conditions: Ethical Challenges in Military Practice*, (Cham: Springer, 2023), σ.89.

¹¹ Στα αγγλικά το ακρωνύμιο αντιστοιχεί στις λέξεις civil-military cooperation, δηλαδή πολιτικοστρατιωτική συνεργασία.

Θα πρέπει επίσης να σημειωθεί ότι, αν και αρχικά οι περισσότερες εκ των προσεγγίσεων αυτών είχαν χρησιμοποιηθεί για να προσδιορίσουν τους όρους μιας πιο αποτελεσματικής στρατηγικής για την αντιμετώπιση κρίσεων στο εξωτερικό (π.χ. στην περίπτωση εμφύλιων συγκρούσεων ή «αποτυχημένων» κρατών), σύντομα η χρήση ολιστικών προσεγγίσεων υιοθετήθηκε και στις περιπτώσεις αντιμετώπισης κρίσεων στο εσωτερικό, όπως, για παράδειγμα, τρομοκρατικές επιθέσεις ή μεγάλες φυσικές καταστροφές. Αυτή η τάση ενισχυόταν ακόμα περισσότερο, καθώς η εννοιολογική διεύρυνση του όρου «ασφάλεια» καθιέρωνε σταδιακά νέες διαστάσεις, όπως η ενεργειακή, η περιβαλλοντική, η οικονομική και η κοινωνική ασφάλεια.¹²

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει, πάντως, ο τρόπος με τον οποίο η Κυπριακή Δημοκρατία ανταποκρίθηκε στις νέες αυτές προκλήσεις ασφάλειας. Κι αυτό, γιατί παρά το γεγονός ότι η κύρια απειλή ήταν –και παραμένει– η στρατιωτική κατοχή του βορείου τμήματος του νησιού από την Τουρκία, η Κύπρος κατάφερε, αρκούντως ικανοποιητικά, να αναπτύξει δυνατότητες διαχείρισης νέου τύπου ασύμμετρων απειλών και εκτάκτων καταστάσεων. Τα οξυμένα αντανακλαστικά των αρμόδιων υπηρεσιών της Δημοκρατίας, ως αποτέλεσμα της ανάγκης διαχείρισης μιας διαρκούς υπαρξιακής απειλής, πιθανότατα έχουν συντείνει σε αυτό. Σε αυτό συνηγορεί και το γεγονός ότι τον κεντρικό ρόλο σε αυτή την προσαρμογή διαδραμάτισαν τα Υπουργεία Εξωτερικών και Άμυνας, που κατεξοχήν έχουν και την ευθύνη για την αντιμετώπιση της τουρκικής απειλής.

Κρίσιμος προσδιοριστικός παράγοντας για τον μετασχηματισμό των αντιλήψεων των Κυπρίων ιθυνόντων σε ό,τι αφορά τα ζητήματα κρίσεων και ασφάλειας υπήρξε, αναμφίβολα, η ένταξη της Κύπρου στην Ευρωπαϊκή Ένωση το 2004. Η συμμετοχή στα ευρωπαϊκά

¹² Βλ. σχετικά Κωνσταντίνα Μπότσιου, «Οι νέες αντιλήψεις για την ασφάλεια και η εξέλιξη της ΚΕΠΠΑ», *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, Τομ. 20, Αρ. 1, 2002.

θεσμικά όργανα έδωσε τη δυνατότητα στην Κύπρο να γίνεται κοινωνός των εξελίξεων γύρω από τα ζητήματα των νέων απειλών ασφάλειας και διαχείρισης κρίσεων, τόσο σε πολιτικό όσο και σε τεχνοκρατικό επίπεδο, αλλά και την ευκαιρία να επωφελείται από τις εμπειρίες και καλές πρακτικές άλλων κρατών-μελών.

Κομβικό σημείο σε ό,τι αφορά τον τομέα της διαχείρισης κρίσεων στην Κύπρο ήταν η κρίση του Λιβάνου το 2006, κατά την οποία η κυπριακή κυβέρνηση κλήθηκε να συμβάλει ουσιαστικά στην εκκένωση περίπου 120.000 Ευρωπαίων και ξένων υπηκόων από τη γειτονική χώρα. Αν και χωρίς να υπάρχουν τότε επιχειρησιακά σχέδια, ούτε και σχετική εμπειρία, ο επιτυχής τρόπος με τον οποίο ανταποκρίθηκε η Κύπρος στη διαχείριση της κρίσης κατέδειξε προς τους Ευρωπαίους εταίρους πως διέθετε τις δυνατότητες να συμβάλει ουσιαστικά στην ευρύτερη ασφάλεια της Ευρώπης, ως επίσης και ότι η στρατηγική γεωγραφική της θέση θα μπορούσε να αξιοποιηθεί προς όφελος των γενικότερων ευρωπαϊκών συμφερόντων.¹³

Υπήρξαν, όμως, και τραγικά αποτυχημένα παραδείγματα διαχείρισης κρίσεων κατά την περίοδο αυτή, που φαίνεται να συντέιναν στην ανάγκη διαμόρφωσης ενός ολιστικού σχεδιασμού, που να περιλαμβάνει επιχειρησιακά σενάρια και προβλέψεις για ανάπτυξη δυνατοτήτων σε μια σειρά από ενδεχόμενες καταστάσεις κρίσεων. Πιο συγκεκριμένα, δύο επεισόδια που συγκλόνισαν την κυπριακή κοινωνία ήταν το μοιραίο αεροπορικό δυστύχημα της αεροπορικής εταιρείας «Ήλιος», τον Αύγουστο του 2005, και η τραγική έκρηξη στο Μαρί, τον Ιούλιο του 2011.

Τον Ιανουάριο του 2013, λοιπόν, εγκρίνεται από το Υπουργικό Συμβούλιο το Βασικό Εθνικό Σχέδιο (ΒΕΣ) «Ζήνων». Το Σχέδιο «Ζήνων»

¹³ Για το πώς η κρίση του Λιβάνου αποτέλεσε σημείο αφετηρίας των προσπαθειών για τη θεσμοποίηση Τμήματος Διαχείρισης Κρίσεων στο Υπουργείο Εξωτερικών, βλέπε σχετικά, Αλέξανδρος Ζήνων, *Η αθέατη πλευρά: Τέσσερις δεκαετίες διπλωματίας (1979-2018)*, (Λευκωσία: Εκδόσεις Hippasus, 2023), σσ.145-155.